

խկ Վ. Առաքելյանը ճիշտ է գտնում փաս բառը՝ մեկնաբանելով հեղուկի չափման միավորը: «Պտուղ ի ժողովրդեն է երիցու՝ կարգ այս լիցի. բուանիկն Դ գրի ցողեան և Զ գրի գարի և ԺԶ փաս քաղցու» (էջ 90):

Թվարկված բառերի մեջ մեծ թիվ են կազմում բարդ բառերը: Ինչպես գիտենք, նոր բառեր ստեղծելու գործում մեծ է բառաբարդման դերը: Այն հանդիսանում է բառապաշարը հարստացնող գործոններից մեկը: Կադանկատվացին նույնպես նոր բառեր կերտելիս ամենից հաճախ դիմել է այդ միջոցին: Բարդությունների մեծ մասը կազմում են հոդակապով բարդությունները (առաքինազգեստ, դիւազրգիռ, զրապարիշտ, կանառախիտ, մատնահատ, ծառագորթի, հոռոմափակ և այլն):

Երկում կան նաև ածանցավոր բառեր, որոնց մեջ գերակշռող են վերջածանցավոր բառերը (հոլարան, գահմունք, գայթանք, պաղանատր և այլն): Սակավաթիվ են նախածանցավոր բառերը (անբեղուն, հոմատոհմ):

Երկում հանդիպում են փոխառյալ բառեր. օրինակ՝ բուանիկ, ջաթկիդ, փարուազ և այլն: Փոխառությունները հիմնականում կատարված են պարսկերենից:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- 1 Տե՛ս Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. 1-2, Վենետիկ, 1836-1837 (բառերի բացատրությունը նույնպես տրվում է ըստ ՆՀԲ-ի):
- 2 Հր. Աճառյան, Հայերեն արձատական բառարան, Երևան, 1973, հ. II, էջ 497:
- 3 Տե՛ս Հ. ր. Աճառյան, Հայերեն նոր բառեր հին մատենագրության մեջ (այստեղ ներկայացնում ենք բառերի մի մասը միայն):
- 4 Տե՛ս Հր. Աճառյան, Հայերեն նոր բառեր հին մատենագրության մեջ, Ա, էջ 11:
- 5 Նույն տեղում, էջ 12:
- 6 Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, Անթիլիաս, 1988, էջ 320:
- 7 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 13:
- 8 Նույն տեղում, էջ 14:
- 9 Ղ. Ալիշան, Հայապատում, Բ, էջ 238:
- 10 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 26:
- 11 Տե՛ս Լ. Հովհաննիսյան, Բառաբանական նկատառումներ «Բառգիրք հայոցում» տեղ գտած մի քանի բառերի վերաբերյալ, Պատմա-բանասիրական հանդես, 2000, 2(154), էջ 217:
- 12 Ղ. Ալիշան, Հայապատում, էջ 223:
- 13 Մ. Կադանկատվացի, Պատմություն Աղվանից աշխարհի, 1969, էջ 123:
- 14 Հայ. նոր բառեր հին մատեն., Ա, էջ 36:
- 15 Նույն տեղում, էջ 38:

Мкртчян М.-Лексика языка М. Каланкатуйского, Знаменитый историк Мусей Каланкатуйский в произведении «История Албании» дает важные сведения об Армени, в частности о восточных провинциях VII-X вв.

Произведение охватывает историю Албании сначала до половины X века.

М. Каланкатуйский составил много новых слов, из которых большое количество составляют сложные слова, многие из них слова с соединительным гласным: (зрапарист «уголопоклонник», каджарахит «очень густой», гзараготи «деревообожай» и так далее).

В произведении есть и производные слова, в которых перевешивают слова с суффиксами: (гайтанк «ошибка», паганавор «верхом» и т.д.).

В лексике историка встречаются заимствованные слова, которые в основном взяты из персидского: (тваник «богатый, имущий, состоятельный», парваз «лента» и т.д.).

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ «ԴԱՍԵՐԻ» ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԱՐԾԱՐԾՈՒՄՆԵՐԻ ՍԵՎԱԿՅԱՆ ՓՈՐՁԸ

Մարտին Գիլավյան

Պատմական ճշմարտությունների և արդարության վերականգնման ճանապարհով ընթացող նորագույն շրջանի հայ պոեզիայում 1960-ականներին դրսևորվում էր մի հետաքրքիր օրինաչափության. պատմության փորձը լուսաբանվում է ոչ միայն հերոսականության ու ժողովրդի ֆիզիկական, այլև հոգևոր գոյատևման տեսանկյունից, որը հնարավորություն է տալիս հաղթահարելու հասարակության զարգացումը միայն դասակարգային պայքարի տեսանկյունից ներկայացնելու մտայնությունը:

Փոքր ժողովուրդների պատմությունը առաջին հերթին ազգային-ազատագրական պայքարի պատմություն է, հոգևոր մաքառումների, մտավոր ներուժի համախմբման, ազգային արհավիրքներից դիմակայելու պատմություն: Տասնամյակների կաշկանդվածությունը հաղթահարող պոեզիայում վերջապես համարձակորեն շեշտվում է այն միտքը, որ «ժողովուրդների և ազգային գոյության միակ երաշխիքը հողը չէ կամ գործությունը... Ինչպես մարդիկ, այսպես էլ ժողովուրդները գոյատևում են «ոչ միայն հացիով», այլ նաև «բանիով»:

Պ. Սևակի ջանքերով նորագույն շրջանի պոեզիայի զարգացումը գնում էր «անկոնֆլիկտայնության» տարիների «արտառոցության չափ ժամանակավրեպ» բանաստեղծության ցուցադրական հայրենասիրության ու կեղծ նվիրվածության աղաղակների խլացման, պատմականության վերականգնման, պատմության զգացողության խորացման ճանապարհով: Պոեզիայի առաջնահերթ նպատակը դառնում է «ոգեդեն հայենիքի» հայտնաբերման խնդիրը: Համազգային ողբերգության մասշտաբները, տառապանքի հոգևոր փորձը խորացնում են պոեզիայի զգացմունքային ու իմտելիկտուալ ընդգրկումները, հաղորդում փիլիսոփայական խորհրդածությունների լայն թափ, մղում ակտիվ դիրքորոշման ու համարձակ պատկերավորության:

Պ. Սևակը նորովի է ներկայացնում այն ճշմարտությունը, որ արվեստագետն է իր հայրենիքի լավագույն զավակը, որ նա է ավելի ջերմագին ու խելացի սիրում իր երկիրը:

Ավելի խորը ու ազնիվ հայրենասիրության, քան մարդուն ժամանակի արատներից ու կեղծիքից մաքրված ու բարոյական բարձր դիրքերի վրա կանգնած տեսնելու ձգտումը, երևի թե հնարավոր չէ պատկերացնել: Այս առումով «Եղիցի լույսը» պակաս հայրենասիրական չէ, քան «Հարկ հոգեկանը», «Անդրեյի զանգակատունը», «Եվ այդ մի՛ Մաշտոց անուն» պոեմները:

Պ. Սևակին խորթ են կեղծ հավաստիացումներն ու ազգային սնապարծության դրսևորումները:

Դարեր շարունակ մենք ապրել ենք «Հատվել-փռվել կա, բայց ծովել չկա» պատվիրանի՝ ծագումնաբանորեն մեզ փոխանցվող ոգով, մեր ինքնության հստակ գիտակցումով, մարդկային մեր տեսակին յուրահատուկ արժանապատվության բարձր զգացումով, այս է Պ. Սևակի հայրենասիրական պոեզիայի փիլիսոփայական խորհուրդն ու իմաստը:

Բանաստեղծը՝ հայրենիքի, և հայրենիքը՝ բանաստեղծի մեջ, այս ուղղությամբ են ծավալվում Պ. Սևակի՝ ստեղծագործությունների փիլիսոփայական խորհրդածությունները: Հայրենիքը սկիզբն է ամեն ինչի: Նրա գետերն ու ջրվեժները, քամիներն ու թռչունները բանաստեղծի շնորհավորանքի խոսքն են թարգմանում, ամառային ստվերներն անգամ, երգելով արևի հիմնը, այգիների շռայլ բերքն ու բարիքը, բանաստեղծի օրհներգն են «համաշխարհային մատչելի լեզվով»:

Հայրենասեր Պ. Սևակը, Գ. Մահարու բնութագրությամբ «միաձուլ է ու երդվյալ հետևողական», ինչը նրա բանաստեղծությունը դարձնում է հիմնավորված ու հավաստի:

Պատմության մայրուղու զգացողությունը, նրա փիլիսոփայությունը ըմբռնելու ձգտումներն ավելի են խորանում պատմական պոեմներում, որոնց մեջ Պ. Սևակն ամբողջացնում է հայոց պատմության այն տարբերակը, որն առաջադրվեց 1960-ականների զարթոնքի շրջանում: Դա ազգային արժանապատվության, անպարտելի ոգու, զոհաբերության ու նվիրումի, կարոտի ու անանց ցավերի և, վերջապես, հոգևոր կերտվածքի վեհության պատմությունն է, որ սկիզբ է առնում անհիշելի ժամանակներից և սուրբ Մաշտոցի տարած փառահեղ հաղթանակի ու Կոմիտասի ոգեդեն հայտնու-

Մեր բաժան-բաժան հայրենու վրա,
Այլ մեր անբաժան, մեր անկյանի
Երբեք չմարող հոգիների մեջ (IV, 260):

Մաշտոցի սուրբ առաքելությամբ մեր Սկիզբն ունեցավ մի Ծարունակություն, «որ չի կարող վախ-
ճան ունենալ, քանի դեռ մեր մանուկների ամարատ բերանից հնչում է մեր ազգային մեծագույն երգը՝
«Այր-Բեն-Գիմը» (V, 184):

1960-ականների հայ նորագույն պոեզիայում ժողովրդի հոգևոր կերտվածքի նկարագիրն ամբողջա-
նում էր նաև ազգային ոգու մյուս ակունքների հայտնաբերման ու իմաստավորման ճանապարհով:

Չարագաման նոր հուն մտնող պոեզիան մխրճվում էր հոգևոր կեցության ավելի բարդ ոլորտներ,
նվաճում նոր տարածքներ:

Այդ տարիների պոեզիայի խոշորագույն հայտնագործություններից մեկը Կոմիտասի կերպարն էր՝
իր ահագնացող մեծությամբ ու առեղծվածով:

Բնադատության կողմից «Անլուելի զանգակատուն» ընդունվեց ոչ միանշանակ: Մի դեպքում այն
որակվեց որպես «մեր ազգային ապրող ոգու, ժողովրդի պատմական բախտի փիլիսոփայություն», «ոչ
շարքային երևույթ», մի այլ դեպքում՝ որպես «մի իսկական պարադոքս», ուր «ամենուրեք հոյակապ
պոեզիան համախառնված է սովորական հանգաբանությամբ», «տուրք միստիցիզմին», «ազգային
սնապարծության դրսևորում»: Ամենատարբեր դիրքերից բնարկվեցին պոեմի ծագումնաբանության,
ժանրային պատկանելության, կառուցվածքային առանձնահատկությունների հարցերը:

Ժողովրդի հոգևոր կերտվածքի վեհության ու ստեղծագործ ոգու անմահության գաղափարը «Ան-
լուելի զանգակատուն» պոեմում առաջ է տարվում պատմական ժամանակաշրջանի բարոյաբանաբա-
կան վերաիմաստավորման և անհատի հոգեբանության ու կենսափիլիսոփայության բացահայտման
ուղիով: Ելակետը Մաշտոցի և Կոմիտասի գործունեությունը նույն զուգահեռի վրա նրկայացնելու,
նույն դիրքորոշմամբ գնահատելու գաղափարն է:

Պ.Սևակը ելնում է այն դիրքորոշումից, որ եթե Մեսրոպ Մաշտոցի շնորհիվ հայ ժողովուրդը չգնաց
«նախնական-վաշկատնային» կյանքով ապրող իր հարևանների ճանապարհով ու համաքայլեց «հա-
մանարդկային քաղաքակրթության» հետ, շտկեց իր մեջքն ու գոտեպնդվեց գալիք փորձությունների
դեմ, ապա Կոմիտասի հայտնությամբ կարգավորեց իր խախտված շնչառությունը և ազգային նկարա-
գիրը հարստացրեց այնպիսի գույներով ու երանգներով, որոնց գաղտնիքը դեռևս դժվար է բացահայ-
տել: Մեսրոպ Մաշտոցը՝ «մեր դպրոցի առաջին տնօրենը և առաջին ուսուցիչը, առաջին գրողն ու առա-
ջին գրիչն է», բայց նրա դիմաքանդակը ավարտում չէր այնքան ժամանակ, քանի չէր գիտակցվում, որ
«նա մեր մեծագույն քաղաքագետն էր նաև»: Եվ քանի որ «պատմական իրադարձությունները չեն
կրկնվում, բայց իրադրությունները կրկնվում են հաճախ», ուստի «նվազագույն ճիգի գործադրմամբ
ամենար է չտեսնել քաղաքանկեռ-Կոմիտասին, որ կյանքում, ինչ ասել կուզե, շատ էր հեռու քաղաքա-
կանությունից» (V, 130-131): Մեսրոպ Մաշտոցի ու Կոմիտասի գործի համադրմամբ էլ հենց ավարտ-
վում է պոեմը:

Դո՛ւ - Վարդապե՛տ:

Դու ամենայն հայոց երգի Վեհափառն ես,

Դու՝ մեր երգի Մեսրոպ Մաշտոց,

Գիրն ու տառն ես հայոց երգի (IV, 238):

«Անլուելի զանգակատուն» պոեմը «իր ֆակտուրայով բավականին պարզ և միաժամանակ բավա-
կանին բարդ» ստեղծագործություն է, որի հաջողության գաղտնիքը, ինչպես նկատվել է, չի սահմանա-
փակվում բնային ընտրությամբ:

Բանաստեղծական նոր նտածողություն, ժողովրդայնություն ու պայմանականություն, պատմա-
կան տեսանկյան սրություն, խոր ընդհանրացումներ, հոգեբանական վերլուծությունների հավաստիու-
թյուն, բառի մեջ առարկայական ողջ աշխարհի հարստությունները տեսնելու կարողություն - ահա այն
գիմարելիքները, որոնք պայմանավորեցին «Անլուելի զանգակատուն» հաջողությունը:

Խոշոր անհատականության, մեծ բանաստեղծի յուրաքանչյուր հանդիպում պատմության հետ հղի
է հաճելի անակնկալներով: Պ.Սևակը այդպիսի անակնկալ մատուցեց Կոմիտասի կերպարով՝ այն
ներկայացնելով դարի մագնիսական դաշտի ամենալարված կետում:

Պ.Սևակի համար Կոմիտասը պատմական պատահականություն չէր: Հայոց մեղեդու պես նա
դարեր շարունակ ապրում էր հոգևոր ու աշխարհիկ երգի մեջ, մոռացված խաղերի առեղծվածնե-
րում: Կոմիտասի կերպարով Պ.Սևակը կարծես վերականգնում է հայոց ինքնության նկարագիրը,

ժողովրդին «ստիպելով» ինքն իրեն տեսնել՝ «նայելով իր այն զավակներին», որոնք գեներտիկ կո-
դերով «ժառանգել են ամենայն ծնողականը»: Ժողովուրդն ինքն է ստեղծում իր մեծերին՝ «ի մի բե-
րելով իր ամբողջ ցանուցի բազմանիստությունը և լուսավորելով այս բազմանիստի ներքին ճառա-
գումից»:

«Այս վերառումով էլ ոչ միայն ժողովուրդն է նրանց ծնում, այլև նրանք են ժողովուրդ վերածնունդ»
(V, 137):

Կոմիտասը պատմական անհրաժեշտություն էր, որովհետև, թեպետ դեռ «Մաշտոցի զենքը չէր ան-
պետքացել, բայց նոր ճակատամարտում նոր զենք էլ էր անհրաժեշտ» (V, 131): Այս դիրքորոշմամբ և
Կոմիտասի դերի հատուկ պատկերացմամբ է Պ.Սևակը ձեռնամուխ լինում նրա կերպարի գեղարվես-
տական մարմնավորմանը:

Կոմիտասն «Անլուելի զանգակատուն» պոեմում ներկայացվում է դարասկզբի դեպքերի և իրադար-
ձությունների հորձանուտում՝ դրանց մասնակցելով իր կենսագրության ամենավճռական ու բախտո-
րոշ պահերով:

Ծիշտ է, «Անլուելի զանգակատուն» արժեքը բոլորովին էլ չէ գնահատվում փաստերի հավաստիու-
թյամբ, բայց, այնուամենայնիվ, փաստական կոնկրետությունը որոշակի դեր է կատարում՝ նպաստե-
լով կերպարի ամենաբազմակողմանի բացահայտմանը, պատմության և ժամանակի փիլիսոփայու-
թյան ըմբռնմանը: Միաժամանակ, փաստական կոնկրետությունը հնարավորություն է ընձեռում մի
ընդհանուր ենթատեքստում ներկայացնելու Կոմիտասի և ժողովրդի կենսագրությունը և դրանով իսկ
պոեմի ընթացքը շրջելու դեպքի քննարկման էպոսի հուն: «Իր ժողովրդի զավակն իսկական՝ ժողովրդի
պես ինքն էլ որք մնաց... Նա մնաց անտուն, մնաց բնավեր... Եղավ անարդար, եղավ բնավեր...»:

Պատմության օրհասական պահերին, երբ թվում է՝ փակված են վիճակից դուրս գալու բոլոր դռնե-
րը, ժողովուրդը, ինքնապաշտպանության առեղծվածային զգացողությամբ, համախմբում է իր ներքին
ուժերը, որոնք կուտակվում չիցքավորվում են և հարմար ժամանակ ու ճանապարհ են փնտրում ահռե-
լի պոռթկումով դուրս մղվելու համար:

Հոգևոր ուժերի հզոր պոռթկումով էր ժողովուրդը շարունակում դժվարին երթը՝ վերածնվելով Դսե-
ղում ծնված մանկան, որը հետո պիտի դառնար «մի ժողովրդի ազնիվ կենսագիր» և «Անատոլուի խա-
վար խորքերում» լույս աշխարհ եկած հրաշամանուկի հետ, որը պիտի բացեր աշխարհի խուլ ակամջ-
ները և հնչեցներ իր ժողովրդի խղճի ձայնը ու հոգու ելևէջները: «Երևի այդ օր - եթե ոչ մարդկանց, գեթ
ամենալուր ու ամենագոր բնության համար - Տոն էր անսովոր... Երևի այդ օր - քանի դար հետո - Եր-
կինք ու երկիր հաշտվեցին նորից»:

Գրականության մեջ օրինաչափ ու հավերժական է միայն այն, ինչ մոտեցնում է ներդաշնակ մար-
դու երազանքների իրագործմանը: Կոմիտասի կերպարի զարգացումը այդ երազանքների իրագործ-
ման ճանապարհով է տանում Պ.Սևակը՝ պատմում է Կալիկական հանդարտությունը երբեմն ընդհատե-
լով, երբեմն էլ ամբողջովին փոխարինելով զգացմունքային հզոր ալեբախումներով:

Կոմիտասի անընդգրկելի տաղանդը բացահայտվում և ամբողջանում է դաժան փորձությունների
մեջ, անասելի տառապանքների ու ցավերի գնով:

(«Գրկանոց հասակ, վիրավոր սրտիկ, Աչքերում՝ արցունք, ճակատին՝ քրտինք, Աշուն պաղ քամուն
ու ձմռան ցրտին Որբուկն ո՞ր մնա, Որբուկն ո՞ր գնա, Որտե՞ղ տաքանա, ո՞ւմ թոնրան շրթին»):

«Անլուելի զանգակատուն» պոեմը կառուցված է որպես համանվագ կամ «օրատորիա» (թեպետ,
ինչպես իրավացիորեն նշում է Գ.Մահարին, «Ի՞նչ կառուցվածք կարող է ունենալ փոթորկոտ ծովը կամ
շանթերի զիզգագներով լուսավորվող լեռնաշխարհի ամպրոպադրոշ գիշերը»), որտեղ յուրաքանչյուր
դրոշման, աստիճանաբար ուժեղացնելով լարվածությունը, ձեռք է բերում իմաստահնչեղանգային ա-
ռանձնակի նշանակություն:

Ղողանջից-ղողանջ Կոմիտասը նախ ներքին, բնատուր ու դեռևս չկարգավորված մղումով, ապա
նպատակաուղղված կերպով գնում է դեպի իր բախտի աստղը, որ շողշողում է արմաներկ երկնակա-
մարում և ձգում ու կանչում կախարդանքի պես:

Գնում է՝ ապավինած իր ներքին համոզմունքին, մվիրումի ու արթնացման հաստատականությամբ:
«Արթնության» հրաշքը տեղի է ունենում սուրբ Էջմիածնում Վեհափառի ազնիվ օրհնությամբ: «Եվ նա
սկսեց... թուրքերեն երգել...»:

Աստ, ուր հնչել են մեղեդիք ոսկի՝

«Հայր մեր», «Միայն սուրբ»,

«Արեգակն արդար»

«Ով զարմանալի»

Կամ «խորհուրդ խորին»:

Ուր գրաբարն է հնչել դարեդար,
Եվ շարականն է հուզել բոլորին,-
Աստ՝ Վեհաբանի հին պատերի մեջ,
Առաջին անգամ,
Առաջին անգամ
Սրբապաշտության մանանիս ընկավ (IV, 19-20):

Թուրքերենը նույնպես... «քմայք» է բախտի || Եվ այն էլ հայոց»:
Եվ վեհապատը դա լավ էր հասկանում՝ «Փղձկացող Վեհը հազիվ բարբառեց, Որդյակ իմ... Ու ծայ-
նը մարեց»:

Պ.Սևակը Կոմիտասի, ինչպես նկատում է Էդ.Ջրբաշյանը, «Նրբորեն գծագրված կյանքի փաստերն
ու քնարական բուռն խոհերը, պատմությունն ու ներկան, կենսագրությունն ու փիլիսոփայությունը»
ներկայացնելու միջոցով գնում է դեպի «քաղաքական դեպքերի անմիջական» իմաստավորում:

Մինչ Կոմիտասը Էջմիածնի «հեքիաթային դրվակի» իր «պաղ խցում» հաղորդակցվում էր հայոց
պատմության ու հոգևոր մշակույթի անսպառ գաղտնիքներին, մեծագույն դավեր էին նյութվում, որոնք
հետագայում պիտի փոխեին նրա կյանքի, բայց ոչ հոգևոր կեցության ու մաքառումների հույժը՝ «Սու-
թան Համիդը, ի փառս ալլահի... Եվ ի գիտություն այդ Եվրոպայի, լեզվից, քարտեզից, գրքերից քերեց
«Հայաստան» բառը, իսկ Ալեքսանդր ցարն էլ իր հերթին... Հայոց պատմությունն, իբրև առարկա, Ար-
գելեց բոլոր հայ դպրոցներում»:

Պոեմում Պ.Սևակը, Կոմիտասի կերպարը ներքաշելով սրբնթաց կերպով ծավալվող իրադարձու-
թյունների հորձանուտի մեջ, գնում է կոմֆլիկտի լուծման յուրահատուկ ճանապարհով: Եթե 1950-
1960-ական թթ. խորհրդային բանաստեղծներից շատերը պահպանում էին պոեմի «հիմնական օ-
րենքը», կոմֆլիկտի հիմքում դնելով տարբեր բնավորությունների բախման սկզբունքը, ապա
Պ.Սևակը գնում է ավելի դժվարին ճանապարհով: «Անլուելի զանգակատուն» պոեմում ոչ թե բնավո-
րությունները, այլ անհատն է բախվում իր ժամանակաշրջանի պատմական, սոցիալական և քաղա-
քական իրավիճակի հետ և չի տարրալուծվում կոմֆլիկտի բարդ հանգույցներում: Պոեմում կոմֆ-
լիկտի սրությունը ապահովում է պատմահասարակական պրոցեսների և անհատի հոգեբանության
վրա դրանց ունեցած ազդեցության հատուկ պատկերացման շնորհիվ: Բացառելով անհատի տար-
րալուծումը ժամանակի իրադարձությունների հորձանուտում՝ Պ.Սևակը ներկայացնում է մարդուն,
որը բացի հասարակական հոգսերից, ունի նաև միայն իր աշխարհը, անձնական ապրումների իր ո-
լորտները:

Պատանի Կոմիտասը կարծես ապրում է երկփեղկված կյանքով. մի կողմից. «Աստվածային վսեմ
«Տաղ»-եր, գանձի նման անգին «Գանձեր» Անշարժացած-անշարժ «Փոխ»-եր, Դիակնացած «Զա-
րոգ» ու «Ճառ», «Եղիցի»-ներ, «Ավետիսներ», Խազգիրք ու Մանրուսում», մյուս կողմից՝ առօրյա
կյանք՝ իր տաք ալեբախումներով ու փոթորկուն բռնկումներով:

Նա մեկ տեսնում է, որ մի շեկ Մաթո թևերը կանթել,
Կանգնել է իրենց կալի պոնկին:
Քամին խլում է նրա միմբանան,
Որ նրա քմրիկ ծնկները բանա
Ու ցույց տա խալը՝ ծալի մեջ ծնկի:
Հետո այդ խալը դառնում է հանկարծ մի պուտ սև թանաք
Այն Շարակնոցում Սաղմոսավանքի,

Ուր այդ կաթիլից իրար են ձուլվել զարդախաղերը (IV, 35):
Համազանգից-համազանգ, դողանցից-դողանց ստեղծվում է մի սքանչելի ներդաշնակություն, որի
խորքերում ջնջվում են նյութականի և հոգևորի սահմանագծերը, աշխարհը ճանաչելի է դառնում որ-
պես աստվածային համակարգ ու երգ, իսկ երգը լցվում է իրական կյանքի ծիծաղով ու ջերմությամբ,
ցավերով ու տխրությամբ:

Համազանգից համազանգ Կոմիտասը մոտենում է Հայտնության հրաշքին: Նրա ճանապարհն
անցնում է հոգևոր մաքառումների՝ ազգային երգի ակունքների հայտնաբերման ու ճանաչման ուղի-
քով: Երգը նրան օգնում է ճանաչելու հայրենի երկիրն ու աշխատանքի մարդուն՝ «Եվ որտեղ երգն էր
|| Այնտեղ էլ նա էր»:

Հայրենի բնաշխարհի գրկում, աշխատավոր մարդկանց մեջ էր Կոմիտասը հայտնաբերում ցիրու-
ցան, բայց հավաքականության ձգտող, կաշկանդված ու կապկպված, բայց «վարալուսի ու հորդումի»

ելք փնտրող հնչյունները՝ ճանաչման բերկրանքը: Սակայն, երբեմն մթագնվում է տխուր իրողությամբ.
հայոց երգն ինչքան «հայաշխարհիկ», նույնքան օտար է՝ աղավաղված ու խաթարված «նեյնիմներով
ու բեյթերով»: Հայ երգը կարիք էր զգում «դատապաշտպան ու դատախազի», օտար դատավորների՝
«իր անկապտելի երգից ու պարից» իրեն գրկելու անարդար դատավճիռը բեկանելու համար: Կոմի-
տասն ինքն է ստանձնում հայ երգի պաշտպանության ծանր գործը: Իսկ դրա համար պետք է սովորել
«ստողի լեզուն»՝ հրաժարվելով դատարկ զեղումից»:

«Համամարդկային քաղաքակրթության» հետ համաքայլելու և միայն դրանով ազգային արժեքնե-
րին տեր կանգնելու, այդ վկայագրով լայն ասպարեզ մտնելու նպատակադրմամբ Կոմիտասը մեկնում
է Գերմանիա:

Գալիս էր Բախը ու ծանր նստում
Երգեհոնի դեմ ֆիլհարմոնիայի
Եվ բարի ժպտում մրախոն հային...

... ..
Ու մեկ էլ հանկարծ Մոցարտն է գալիս... (IV, 68):

Բախն ու Մոցարտը Կոմիտասին օգնում են տիրապետելու ազգային երաժշտության ճանաչման ու
արժեքավորման արվեստին՝ գուտ զգացմունքային վերաբերմունքը հարստացնելով գիտական մոտեց-
ման սկզբունքներով:

Կոմիտասը հայոց երգի մեջ արդեն տեսնում էր բոլորովին ուրիշ գույներ ու երանգներ, որոնք գնա-
լով մաքրվում ու զուլավվում էին: Նրա մտքերը զբաղված էին խազերի առեղծվածով, ոգին նախապատ-
րաստվում էր հզոր թռիչքների:

Բայց կատարվեց այն... ինչ պիտի կատարվեր: Գերմանական թերթերը գուժում էին կոտորածների
ահասարսոտ լուրեր, քրիստոնյա աշխարհը հետմահու աղոթքներ էր կարդում («Էհ, հայի կյանքում ին-
չեր չեն լինում, Վաղուց է գրկվել նա զարմանալու կարողությունից»): Չարմանալի չեղան նաև Ման
չեր չեն լինում, Վաղուց է գրկվել նա զարմանալու կարողությունից»): Չարմանալի չեղան նաև Ման
Ստեֆանոյի ու Բեռլինի «վեհաժողովները», ուր «տղորմածաբար» որոշում հանվեց՝ հայ ժողովրդին
«խենթացնել մահվան ու ջարդի մշտական դողով»: Կատարվեց ամենասարսափելին, կոտորածներից
ու ջարդերից ավելի ահավորը:

Եվ Պոլսից մինչև պատված Սասուն
Հայոց աշխարհի ամեն մի մասում
Անբան անասուն դառնալը թվաց մի մեծ արժանիք
Թող կթեն, շորթեն,
Միայն... չմորթեն (IV, 78):

Բեռլինից վերադարձած Կոմիտասը ժողովրդի իր գոյատևման ու ազգային ոգու վերածննդի հա-
մար մղվող հերոսամարտերին մասնակցեց թշնամու համար բոլորովին անսպասելի զենքով: Նա կա-
րող էր դա անել «որպես նորօրյա մի Ղևոնդ երեց», «Սակայն պայքարի զոհասեղանին նա բոլորովին
ուրիշ զենք դրեց: Իր ժողովրդի երգահան որդին իր երգը բերեց քաջորդաց մարտին»:

Այդ հերոսամարտերից հետո սկսվում է հարաբերական խաղաղության մի կարճատև ժամանա-
կաշրջան, որի ընթացքում Կոմիտասը հնարավորություն է ստանում զբաղվելու իր կյանքի գործով: Հա-
ջորդում է «Միջօրեի համազանգը»՝ ուխտագնացության հարսանեկան ծիսակատարություններով, ժո-
ղովրդի երգին ու խաղին հաղորդակցվելու անհաճ ձգտումներով, ցավի ու մրմուռի դողանքներով:

Պոեմի ամենաուժեղ հատվածներից մեկը, մեր կարծիքով, «Ծավալվող համազանգն» է, ուր Կոմի-
տասը ներկայացվում է որպես երկար ու դժվարին որոնումներից հետո ինքն իրեն գտած ու ավարտուն
արվեստագետ:

Թե մինչև հիմա որտեղ որ երգն էր
Այնտեղ էլ նա էր,
Այսուհետ արդեն որտեղ որ նա էր՝ Այնտեղ էր երգը (IV, 132):

Հայ երգը «Մի կախարդ ձեռքով մտել էր նոր հուն, գտել անշեջ ու որոշ հասցե»: Հնչում էին հաղթու-
թյան դողանքները, հայոց երգը սրտեր էր գերում Լոնդոնում ու Ժնևում, «երեսառած Փարիզում» ու Վե-
նետիկում, և Եվրոպան «գտնում է» մի նոր ժողովուրդ, մի նոր երկիր՝ «Եվ երկիրն այդ նորագյուտ ա-
նունով մկրտեց՝ Արևելքի Իտալիա»:

Սա է պոեմում Կոմիտասի մեծ առաքելության խորհուրդը:
Կոմիտասը՝ ժամանակի և ժամանակն իր բազմաբնույթ ալեկոծումներով՝ Կոմիտասի մեջ, - այս հու-
նով է շարունակվում «Անլուելի զանգակատուն» պոեմի հետագա ընթացքը:
«Յայգալույսի համազանգում» դուրս է գալիս ափերից ու ծավալվում հզոր ալեկոծումներով ու ժայթ-
քումներով: Եվրոպայից վերադարձած Կոմիտասը իրեն հատուկ ջերմեռանդությամբ նորից նվիրվում
է գործին:

Կրծքի ներքո սիրտը թնդում,
Կարծես անվերջ նույնն էր պնդում՝
Երաժշտի:
Ամենակույ խորշակի դեմ ու երաշտի՝
Երաժշտի (IV, 171):

Պատմական զարգացման ընթացքը և նրանով պայմանավորված Մեծ Անհատի ողբերգությունը
Պ.Սևակը բացահայտում է չարիքի բնույթի մեջ ներթափանցելով: Շարունակվում է առաջին համաշ-
խարհային պատերազմը, եվրոպական երկրները զբաղված են «նոր կենսական տարածքների» յու-
րացման գործով: Թուրքիայի համար բարենպաստ պայմաններ են ստեղծվել՝ «Դարերով հնչող «Հա-
յաստան» բառի բոլոր տառերը, || Նրա ապագան, || Մշտաժող ներկան, || Եվ մինչև անգամ անցած
դարերը» բռնությամբ քերելու համար: Առաջին հարվածն իր վրա ընդունեց մտավորականությունը:
Ազգը գլխատվեց:

Ահեղ գիշեր,
Որ բոլոր ներկվեց ոչ արևով,
Այլ մեր արյամբ,
Ու կողոպտեց խորանները հայ կաճառի,
Խորանները հայ դպրության սուրբ տաճարի:
Բոլոր ճյուղերը կտրատեց
Հայ հանճարի ծաղկուն ծառի
Ու մատյանից հայ մեղեդու
Ամենավառ երգը հատեց (IV, 183):

Կոմիտասը դառնում է ազգային աննկարագրելի նախճիրների ոչ թե ականատեսը, ինչպես ընդուն-
ված է ասել, այլ ամենամեծ զոհը: Ճակատագիրը նորից բարեհաճ է գտնվում նրա հանդեպ՝ դատա-
պարտելով անգիտակից գլխության («Զսան տարի մեռած-անթաղ || Եվ մահացած, և ողջանդամ մի
սուրբ դիակ, || Սուրբ ու միակ»): Փակվում է ողբերգության վարագույրը. ժողովուրդն իր հանճարին ճա-
նապարհում է դեպի անմահություն: Ճանապարհում են ոչ միայն «աշխարհի ողջ լայնքի վրա ապրող
նրա արյունակիցները», այլև «բոլոր մեր զոհերը միլիոնավոր, մեր բյուրավոր մեռելները... բոլոր նրանք,
որոնց բախտից ահագարհուր կտրավ և սա, Սա՝ զոհը մեր ամենամեծ»:

Պ.Սևակի «Անլուելի զանգակատուն» պոեմը կյանքի, աշխատանքի, սիրտ և գեղեցկության փառա-
բանությունն է, լույսի հաղթանակը խավարի և բռնության դեմ: Եվ իրավացի է Մ.Արաբաբյանը, երբ
պոեմը ներկայացնում է որպես «ուժգին մատափարավեր ժամանակի հետամնաց գաղափարներին,
ստեղծագործական անմար հրդեհը հանգցնել ցանկացողներին»:

1950-ական թթ. վերջերին Պ.Սևակը առաջիններից մեկն էր խորհրդային պոեզիայում, որ հենց այս-
պիսի մոտեցմամբ հաղթահարեց մեծ անհատների՝ պատմության մեջ ունեցած տեղի և դերի «մարք-
սիստական» պատկերացումները՝ սոցեալիստական չափավորվածությանը հակադրելով ճշմարիտ
արվեստի համարձակ ու՝ անկաշկանդ ծավալումները: Դիշտ է, գաղափարախոսական կապանքներից
ազատագրվելու ինչ-որ քայլեր արդեն արվում էին, բայց ժողովուրդը դեռ հետո պիտի արթնանար
տասնամյակների լեթարգիական քնից, առաջին անգամ դուրս գար հրապարակ՝ իր լավագույն գա-
վակների ընդվզումով հարգելու մեծ եղեռնի միլիոնավոր զոհերի հիշատակը: Պ.Սևակն իր «Անլուելի
զանգակատուն» դողանջներով արթնացրեց ժողովուրդին, հնչեցրեց նրա «խղճի ձայնը»: Այս է պոեմի
արդիական հնչեղության իմաստը:

«Անլուելի զանգակատուն» պոեմում Պ.Սևակը կերտեց՝ երկու դարերի անցման ժամանակահատվա-
ծի հայկական կյանքի համայնապատկերը, մշակեց պատմական թեմայի լուսաբանման նոր տեսան-
կյունը, Կոմիտասի կերպարը ներկայացրեց հայ ժողովրդի մաքառումների ընդհանուր շղթայի մեջ՝
ցուցաբերելով պատմության խորացված և սուր զգացողություն: «Անլուելի զանգակատուն» պոեմի ար-

դիական հնչեղությունը, սակայն, չի պայմանավորվում միայն լայն ծավալումներով ու հարցերի հա-
մարձակ լուծումներով: Պոեմում Պ.Սևակը հետապնդում է նաև զուտ գեղագիտական նպատակներ՝ ի-
րագործելով բանաստեղծական մտածողության թարմացման, դասական և ժամանակակից գրակա-
նության լավագույն ավանդույթների և փորձի ներդրման ճանապարհով հայ պոեզիայի նորոգման իր
ուշագրավ ծրագիրը:

«Անլուելի զանգակատուն» պոեմն առաջին հերթին լուրջ հարված էր նախորդ շրջանի պատմողա-
կան-նկարագրական «տտանավորչության» քարացած սկզբունքներին, մերժողական այն բոլոր մտա-
յություններին, որոնք տասնամյակներ շարունակ շեղում էին ճշմարիտ պոեզիայի ճանապարհը՝ այն
մտցնելով անելանելի փակուղու մեջ:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, թե Պ.Սևակը նույնպես, հակառակ իր առաջադրած ծրագրերի,
գնում է դեպքերի և իրադարձությունների ժամանակագրական նկարագրության և հատկապես Կոմի-
տասի կենսագրության մանրամասն պատկերման ճանապարհով: Սակայն, եթե նախորդ և այդ շրջա-
նի պոեմներից շատերում պատմական կամ կենսագրական փաստերը միայն արձանագրվում և վավե-
րացվում էին, ապա Պ.Սևակի մոտ պարզապես հանդես եմ գալիս որպես պատմականության սկզբուն-
քի գեղարվեստական արտացոլման միջոց:

Պատմականագրական փաստերը բանաստեղծին հետաքրքրում են ոչ թե իրենց ուղղակի, այլ հո-
գեբանական և փիլիսոփայական նշանակությամբ: «Անլուելի զանգակատուն» պոեմում ուշագրավ
ձևով է դրսևորվում այդ շրջանի խորհրդային պոեզիայի հետաքրքիր օրինաչափություններից մեկը՝
տրագիզմը որպես պատմական զարգացման յուրահատուկ ձևի բացահայտումն ու ընդգծումը, որը
հնարավորություն է տալիս Կոմիտասի մտքերի, զգացումների, բարոյական ու ֆիզիկական տառա-
պանքների ամբողջականությունը ներկայացնել ժողովրդի ֆիզիկական և հոգևոր մաքառումների
պատմության ընդհանուր գուգահեռի վրա:

«Անլուելի զանգակատուն» պոեմը գրված է մտքերի ու զգացումների պոռթկումով, և բանաստեղ-
ծական խոսքը, բնականաբար, ներկայանում է ոչ թե որպես «միագիծ ու ամբողջական պատմություն», այլ
«թելադրական-գուգորդական ինքնարտահայտում»: Ժողովրդական և հոգևոր երգերի հմուտ համադ-
րությունների բացահայտման, խոսքի բացառիկ կուլտուրայի շնորհիվ «Անլուելի զանգակատունը»
հանդես է գալիս որպես ազգային և համաշխարհային մշակույթի ամուր հիմքերի վրա ինքնատիպ լու-
ծումներով իրականացված մի յուրօրինակ կառույց: «Անլուելի զանգակատուն» պոեմը հատկանշվում
է պատմության մայրուղու խորացված զգացողությամբ և ժամանակակից հնչեղությամբ, որն ավելի է
խորանում 1965 թվականին գրված «Եռաձայն պատարագում», ուր ի մի են բերվում հայ ժողովրդի ան-
ցած ճանապարհի գնահատման և հոգևոր կերտվածքի բացահայտման ուղղությամբ կատարված տը-
նաջան որոնումները:

«Եռաձայն պատարագում» Պ.Սևակը ոգեշնչել խոսքով բացահայտում է հայ ժողովրդի հոգևոր ու
ֆիզիկական մաքառումների ճշմարիտ պատկերը, մատնանշում այն ուղին, որը միակ հնարավոր
տարբերակն է գոյության իրավունքի և ազգային դիմանկարի անաղարտության համար մղվող պայ-
քարում:

Դու, որ վաղուց ես կոչվում ժողովուրդ,
Թեպետ ակամա դեռ ժողովված չես,
Տակավին ցիր ես, ցան ես և Սիլյուռը,-
Դու այսուհետև ժողովվես պիտի
Նախ՝ ինքդ քո մեջ,
և Նապա՝ քո շուրջ (IV, 320):

«Եռաձայն պատարագը» «Անլուելի զանգակատուն» գաղափարական գծի և տրամադրությունների
շարունակությունն է: Երկու պոեմներում էլ հայ ժողովրդի անցած ճանապարհին իմաստավորվում է հա-
մաշխարհային պատմության ենթատեքստում: Հայ ժողովրդի մեծ ողբերգությունների արմատները
բանաստեղծը փնտրում է խոշոր տերությունների ոչ միայն դիվանագիտական խաղերում, այլև համա-
գործակցության մեջ: Պ.Սևակը կարծես խոսում է այսօրվա դիրքերից և արտահայտում այնպիսի գա-
ղափարներ, որոնք նրա մահվանից մոտ երեսուն տարի հետո նոր-մոր միայն ասվում են բարձրաձայն:
Չարիքը չարիք է ծնում: Բանաստեղծի եզրակացությունն այն է, որ եթե ժամանակին մարդկությունը,
ճշմարիտ գնահատական տար 1915 թվականի դեպքերին, ապա հետագայում չէր կանգնի նույնատիպ
փաստի առջև: Մարդկությունն ինքն է իր քար անտարբերությամբ ու հանցավոր հանդուրժողակա-
նությամբ իրեն դնում անել իրավիճակների մեջ:

«Հանցապարտին չմահապարտելու» հետևանքով «Մեր, նախ մեր, լույ մեր ապրածը հետո վերաց-

րեց ինքը՝ աշխարհը համայն»։ Բուխենվալդների, Օսվենցիմների, Մայդանեկների և Դախաուների սկիզբը դրվեց Դեր Չորում, «Ձիարեթներում, Էնկյուրիկներում, Ռաքքայում, Բարում...»։ Ամբողջ աշխարհն ավելի ահասարսուռ իրադարձություններ ապրեց, հանցապարտի փոխարեն... «կրտսերը դատվեց ու դեռ կդատվի»։ Պ.Սևակը խորացնում է ժամանակի դիրքերից պատմական անցյալի իմաստավորման գիծը։ Բանաստեղծը կարծես մարգարեաբար գուշակում է այսօրվա օրը։ Իրադարձությունները կրկնվում են՝ ծավալվելով լայնածավալ երկրի ամենատարբեր անկյուններում։ Նորից շարունակվում է հին պատմությունը, և դեռևս հայտնի չէ, թե Սումգայիթից սկիզբ առած Ֆերգանայի, Նոր Ուզենի, Բաքվի, Կիրովաբադի, Դուշանբեի դեպքերը ի՞նչ ուղղությամբ են շարունակելու զարգանալ։

Ամենուրեք նույն ձեռագիրն է, որովհետև նույն են հանցագործ ձեռքերը՝ «Դուք ստուգեցեք նրանց ձեռքերը և... Հիմա նույնիսկ, կես հազարամյակ անցնելուց հետո, նրանց խնամված եղունգների տակ դարձյալ կտեսնեք... լեղացած արյուն...», և նույն մտածելակերպը՝ «Արդարանալու մի հմար ճարեք և... գորգ գողացեք մեջիցից թեկուզ»։

Պոեմում առանձնակի դեր է կատարում Հիշողությունը՝ որպես որոշակի գաղափարների ու տրամադրությունների խորհրդանիշ։

...Ամենագործը բանը աշխարհում հիշողությունն է,
Որ եթե նույնիսկ և ծակոտկեն է,
Ապա ոչ երբեք տալիս է մահ,
Այլ այն վանդակի, այն ամուր ցանցի,
Որի մեջ ցմահ դատապարտվածն է ստիպված ապրում (IV, 313):

Հազարամյա մեր հուշերն ապրում են մեր մեջ, բորբոքում են մեր արյան եռքը, «մեր մկանների խառնի ժխտը ու մեր ջղերի լարման ճաթումը», շարունակվում են «մեզանից ծնված մանուկների մեջ», դառնում են կենսագործություն։ Մեր հայրենիքը մենք չենք կորցրել, այն ընդամենը... հափշտակվել է։

Մեր մեջ «մնում է դարձյալ հրաշքի անմեռ ակնկալիքը», մեր միլիոնավոր մահատակները՝ «զրկված և շիրմից, և շիրմաբարից, միշտ էլ ելել են ու ելնում են դուրս՝ քառապատկելով շարքերն ապրողաց»։

1915 թվականի եղեռնից հետո ժողովուրդը, թվում է, հասել է իր երազանքների հանգրվանին՝ շեն ու նորոգ հայրենիք է ստեղծել, իր «ապահովությունը երաշխավորել է եղբայրական դաշինքով»։ Բայց իրողությունը բոլորովին այլ է, և բանաստեղծը հնչեցնում է տագնապի նոր ահագանգ՝ «Այս ջարդասպանը երեկ չսկսվեց և ոչ էլ վաղն է ավարտվելու, Ուստի վախեցեք սպանողից ճերմակ և Ավելի, քան թե եղեռնից կարմիր»։

Պ.Սևակը արթնացնում է ժողովրդի կարծես թե արդեն միրհող հիշողությունը և «գողթան երգերի չափով այլազան, բամբ բամբիռների հնչումով պես-պես, ամենատարբեր ելևջումով շարականների» հնչեցնում է Մասիսների «եռաձայնող զանգի ասմունքը՝ Ողբա՛մ մեռելոց, Բեկանեն՛ շանթեր, Կռչեն՛ ապրողաց»։

Պ.Սևակն իր հայրենասիրական բանաստեղծություններում ու պոեմներում փառաբանում ու գովերգում է ժողովրդի ստեղծագործ ոգին, ապրելու անհազ ծարավն ու կամքը։ Շարունակելով հայ դասական գրականության, հատկապես Ե.Չարենցի պոեզիայի հայրենասիրական ավանդույթները և դրանք հարստացնելով նորագույն գրականության փորձով, Պ.Սևակը հայ բանաստեղծությունը ներգրավեց ավելի լայնահուն ընթացքի մեջ, տարավ նոր հունով։

"В ПЕСНЯХ С ИЗМУЧЕННЫМ БРАТОМ СТРАДАЛ" (Об отзвуке Надсона в армянской поэзии)

Татевосян Р. В.

Литературное влияние предполагает сходство ситуаций в литературе влияющей и литературе воспринимающей. Александр Веселовский называл это "встречными течени-ями". Восприятие инонационального писателя обуславливается прежде всего внутренни-ми потребностями воспринимающей культуры.

Изучение романтизма в армянской классической литературе необходимо вызывало и обращение к резонансу в этот период романтических произведений Пушкина, поэзии Лермонтова. Первоначально внимание фиксировалось на вездущих писателях, рассматри-вались отзвуки русской романтической поэзии в творчестве Туманяна, Исаакяна, Терья-на. В этом случае в первую очередь вставал вопрос о типологических схождениях. Опыт сравнительного изучения литератур давно обнаружил важность рассмотрения творче-ства "второстепенных писателей", у которых более непосредственно и прямолинейно проявляются характерные черты общих тенденций развития литературы, общепри-знанные на данном этапе литературные нормы, благодаря чему эти писатели иногда пользуются большей популярностью у современников. Эта мысль равно относится и к воспринимавшему, и к воздействующим писателям. Исследование воздействия русской романтической традиции требует расширения не только включением в ее сферу армян-ских поэтов "второй шеренги" /Л.Манвелян, Туманэ, Чарэг и др./, но и обращением к по-эзии Надсона, Фруга Плещеева. Лишь в этом случае представление об историко-литера-турном процессе и о типологических схождениях становится полным и емким.

Резонанс поэзии Надсона был довольно значительным, что подтверждает важность романтической традиции для армянской классической литературы, в которой в 70-80-е годы главенствующим оставался романтизм. Этим объясняется, в частности, и преоб-ладающее в этот период, по сравнению с пушкинским, значение "лермонтовского элемен-та". Но не раз отзвук лермонтовских мотивов и образов происходил и через Надсона. Воздействие Надсона выразилось в большей мере в творчестве второстепенных поэтов, но, как бы отражая размах интереса, отозвалось и в поэзии Туманяна, Исаакяна¹.

В 80-90-е годы XIX века особой популярностью в русском обществе пользовалось твор-чество С.Я. Надсона (1862-1887), поэта корбткой и трагической судьбы. Первый его сбор-ник "Стихотворения", опубликованный в 1885 году, через год был дважды переиздан. Надсон вошел в литературу, когда в ней довольно активно была представлена школа "чистого искусства" - Фет, Апухтин, Случевский, Фофанов и др. В этих условиях поэзия Надсона и его трагическая судьба приобретали символическое значение. Его стихи об увядании "в цвете лет", о тяжелом недуге - это не только "о себе", но и "о времени". И потому они получили широкий резонанс у современников. Короленко писал: "Я уверен, что большая часть стихотворений Надсона, будучи напечатано каждое отдельно и пог-другим именем, не произвели бы того обаяния, какое эти стихотворения производили в действительности на читателей покойного поэта. И это совершенно понятно. В не-скольких выдающихся стихах Надсон заинтересовал читателя особенностями своей по-этической личности. Читатель его узнал, в его индивидуальности, и полюбил, полюбил известное лицо". Как пишет исследователь творчества Надсона Г.Бялый, "живую плоть" поэзии Надсон составил образ "лишнего человека" семидесятых-восьмидесятых годов, вырисовавшийся в его стихотворениях"².

Поэзия Надсона - поэзия романтическая. В ней отразилась мечта о другом мире, ко-торый утвердится на месте существующего, когда наступит "праздник возрождения". Сила мечты, поэтического видения приподнимает над существующим миром, над тол-пой, над жизнью-темницей:

Но, нищий радостью, я был богат мечтами: